

דף שבועי

בס"ד

פרשת שופטים, תשפ"ד, מספר 1585

ערי מקלט

עמיצור ברק

משפט מות פי לא שנא הוא לו מתמול שלשום. על פן אנכי מצויד לאמר שלש ערים תבדיל לך. ... ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך ... והיה עליך דמים (יח:א-י).

2. כי ימצא חלל באדמה אשר ה' אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הפהו. ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל. והיה העיר הקרובה אל החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עבד בה... והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן... וערפו שם את העגלה בנחל. ונגשו הכהנים בני לוי... וכל זקני העיר ההוא... ירחצו את ידיהם... וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו. כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם. ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני ה' (כא:א-ט).

דין רוצח מתחיל בפרשתנו באריכות בהתייחסות לרוצח בשגגה והדאגה לשלומו. רק בהמשך מתייחס הכתוב לרוצח במזיד:

וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת ונס אל אחת הערים האל. ושלחו זקני עירו ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם ומת. לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך (שם:יא-ג).

לעומת זאת, בפרשת משפטים הכתוב פותח בעניין רוצח במזיד ורק אח"כ עוסק בעניין רוצח בשוגג:

מפה איש ומת מות יומת. ואשר לא צדה והא-להים אנה לידו ושמתו לך מקום אשר ינוס שמה. וכי יזד איש על רעהו להרגו בעדמה מעם מזבחי תקחנו למות (כא:יב-ד).

לערי המקלט יש שתי תכליות: האחת, הגנה על כל רוצח - גם במזיד: "ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט". זוהי הגנה מפני גואל הדם שבגלל סערת רוחו עלול לפגוע ברוצח לפני המשפט (בלשון התורה גם הורג בשגגה קרוי "רוצח"). השנייה, בידוד רוצחים בשגגה מכל קשר ישיר עם העולם (פרט ליושבי עיר המקלט). בידוד זה מונע גם חיכוך בין הרוצח ובין קרובי הקורבן וחבריו, גם מגן על הרוצח מנקמה, וגם משמש מעין עונש מכפר לרוצח על חלקו במות הקורבן בשל רשלנותו בקשר לתאונה הקטלנית (כגון שכחה, הסח הדעת, תחזוקה גרועה, אי-חידוש רישיון וכדומה).

פרשתנו מביאה כדוגמה תאונת עבודה. כאן מתבקשת ההבחנה החיונית בין תאונה בלתי נמנעת, שאין בה כלל מרכיב של רשלנות מצד הפוגע, כגון, אם הקורבן נהרג משום שסטה בפתאומיות לנתיב נסיעה נגדי, במקרים כאלה אין מדובר בהריגה בשוגג, לא באונס, שבו ההורג באונס פטור גם מגלות לעיר מקלט (עבודה זרה נד ע"א: "אונס רחמנא פטריה").

למחצית מפרשות התורה יש "פרשות אחיות", מבחינת שם הפרשה: "לך-לך - וילך"; "וירא - וארא - ראה"; "ויצא - כי-תצא"; "וישלח - בשלח - שלח-לך"; "חיי-שרה - ויחי"; "בא - כי-תבא"; "תצוה - צו"; "כי-תשא - נשא"; "בחקותי - חקת"; "נח - יתרו - בלק" (שמות אנשים נכרים); "קרח - פינחס" (שמות אנשים עברים). גם לפרשתנו, "שופטים" יש אחות - "משפטים".

והנה, בכל צמד או שלישיית פרשות אחיות מצויים נושאים זהים או מוטיבים שווים. לדוגמה:

- עניין "אישה שנואה" מופיע בכל התורה רק בפרשות ויצא/כי-תצא.
 - שלוש הפעמים הראשונות שבהן נזכר "עמלק" הן בפרשות וישלח/בשלח/שלח-לך.
 - המילה "חרב" מופיעה מספר פעמים בכל אחת מפרשות בחקותי/חקת... וכן הלאה.
- מה שמייחד את פרשתנו ואחותה הוא שהכותרות שלהן אינן כוללות רק את מילת המפתח שבתחילת הפסוק הראשון בפרשה, אלא שהן קשורות היטב להרבה מאוד עניינים המופיעים בפרשה; בשתיהן יש התייחסות נרחבת לבתי הדין ומגוון פעולותיהם. אחד העניינים המשותפים לשתי הפרשות הוא רוצחים בשוגג (תאונות קטלניות) ובמזיד, ומוסד ערי המקלט.
- הרמב"ם כותב בהלכות רוצח ושמירת-הנפש (פרק א הלכה ד):

ומוזהרין בית דין שלא ליקח כופר מן הרוצח ואפילו נתן כל ממון שבעולם ואפילו רצה גואל הדם לפטרו, שאין נפשו של הנהרג קנין גואל הדם אלא קנין הקב"ה, שנאמר: "ולא תקחו כופר לנפש רוצח" (במ' לה:לא), ואין לך דבר שהקפידה תורה עליו כשפיכות דמים, שנאמר "ולא תחניפו את הארץ" (שם:לג), כי הדם הוא יחניף את הארץ.

בפרשתנו יש שתי התייחסויות להריגה: [1] באמצע הפרשה - לאדם הרוצח, כאישיות האחראית, בין במזיד בין בשוגג, [2] בסוף הפרשה - לעצם הרצח כתופעה, כשלא ידוע מי הרוצח:

1. כי יכרית ה' א-להיך את הגוים ... וישבת בעריהם ובבתיהם. שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך. ... והיה לנוס שמה כל רצח. וזה דבר הרצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמול שלשום. ... הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי. פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגו פי ירבה הדרך והכהו נפש ולו אין

* עמיצור ברק הוא פרופ' אמריטוס להנדסה, אוניברסיטת אריאל.

שהראיות לאשמת הרוצח אינן חד-משמעיות, וכתוצאה מכך יומתו חפים מפשע באחריות בית הדין.

דינו של קין – הרוצח הראשון.

לא היו עדים, אומנם הייתה התראה, אבל עמומה: "הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואלריך תשוקתו ואתה תמשל בו" (בר' ד:ז). האם היה בנמצא גואל-דם??

לא היה בית דין תקני, של 23 דיינים, המאפשר לפי ההלכה עונש מיתה (פרדוקס הלכתי: רק אם לפחות אחד הדיינים מתנגד. אם כל הדיינים מחייבים מיתה – אין ממיתים בסיף). קין יכול היה לטעון [א] שרציחת אדם לא הייתה עבירה מוכרת, לא למערכת המשפטית ולא לרוצח. [ב] שהוא התכוון לפגיעה גופנית כואבת, ולא להריגת אדם – דבר שאין לו תקדים. אחרי ששופט כל הארץ, יודע מחשבות, חרץ את דינו לגלות במעמד של "ארור", וגזר עליו מצוקה כלכלית, הוא נכנס אולי לקטגוריה ההלכתית של "שוגג הקרוב למזיד":

ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה. ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך. כי תעבד את האדמה לא תסוף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ (בר' ד:יז).

ועדיין חושש קין מגאולת דם: "ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשא. הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה... והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני". האל-מנסה להרגיע את חששו ומשיב לו: "ויאמר לו ה' לכן כל הרג קין שבעתים יקם. וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו:.... ויהי בנה עיר ויקרא שם העיר קַשֵׁם בְנוֹ חֲנוֹךְ".

השאלה המתבקשת היא, האם בנה קין לעצמו עיר מקלט להסתגר בה ולהתכפר בכך??

לפי מדרש אגדה ידוע, סופו של קין היה בגאולת דם לאחר שישה דורות:

תנחומא: וכיצד נהרג קין ... ק"ל שנה... נע ונד בקללה; למך בן בנו היה שביעי לדורות וסומא היה, יוצא לצוד והיה בנו אוחזו בידו כשהיה רואה בנו חיה אומר לו כמין חיה אני רואה. מתח ונת הקשת כנגדו והרג את קין.

כפרת הארץ:

יש שתי אפשרויות להבין את משמעות הפסוק: "ולאריך לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו". האחת – אזהרה לעם בכלל ולדיינים בפרט: אם תירתעו מלהמית רוצח – תחיו על אדמה טמאה!! השנייה – הבטחה; התורה מבטיחה לנו שכל עוד הארץ לא התכפרה – דין הרוצח תלוי מעלינו עד מותו, כי הארץ, בדרכים נעלמות מאתנו, תדאג לסבב את מות הרוצח. אם נשחרר רוצחים – נסתבך במלחמה שבמהלכה ובעקבותיה ייהרגו הרוצחים המשוחררים... ובמלחמה נפגעים שני הצדדים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון

עורכת לשון: רחל הכהן שיף

1 סנהדרין לז ע"ב: "היודע מחשבות יפרע מאותו האיש שהרג את חברו".

חומרות יתרות יש בהריגה, יחסית לעבירות קשות אחרות:

• הכפרה על הריגה בשוגג היא גלות ולא קורבן חטאת. עם זאת, כפרה זו אינה מידתית; היא מתמלאת עם מות הכוהן הגדול, ללא קשר למועד התאונה הקטלנית.

• לא רק הרוצח בשוגג (ובמזיד, אם עשה תשובה) זקוק לכפרה; כל הציבור זקוק לכפרה, ואפילו הארץ זקוקה לכפרה: "ולאריך לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו".

• "נפש תחת נפש" כמשמעו, בשונה "מעין תחת עין: ממון". ובאזהרה כפולה: "ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת. ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הפה".

• אם לא ידועה זהות הרוצח, חייב להתקיים טקס פומבי של הליך כפרה ציבורי, שגם הוא מתואר בפרשתנו: עריפת עגלה.

• זו העבירה היחידה שיש בה הכרה של התורה בנקמה: גאולת דם.

• וחומר מכול – הריגה אינה ניתנת לתיקון.

החומרה שבהריגה במזיד מתבטאת בדרישה החוזרת של התורה להמית את הרוצח במזיד:

• ואם בכלי ברזל הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח. ואם באבן יד... הכהו וימת, רצח הוא מות יומת הרצח. או בכלי עץ יד... הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח. ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בצדלה וימת. או באיבה הכהו בידו וימת, מות יומת המכה, רצח הוא גאל הדם ימית את הרצח בפגעו בו (במ' לה: טז-כא).

• המצווה הראשונה המפורשת בתורה, מבין המצוות שבין אדם לחברו, היא: "שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם" (בר' ט:ו).

• חובתנו לכבד את העיקרון: "ובערת הרע מקרבך" (ביטוי המופיע 8 פעמים בכל המקרא, כולן בחומש דברים: 1 בפר' ראה, 3 בפרשתנו ו-4 בפר' כי-תצא). אם לא נמית את הרוצחים הם ימשיכו לחיות בקרבנו ולהוות תזכורת חיה לרצח ולחוסר הצדק, וגם ימשיכו לסכן חיי אדם, אשר זולים הם בעיניהם, כפי שהוכיחו בפשע שלהם.

• השארתם בחיים תקטין את ההרתעה, שגם אם אינה מוחלטת, היא יעילה עבור חלק מהרוצחים בכוח.

• התורה מזהירה אותנו בפרשתנו: "לא תחוס עינך עליו" (יח:ג). ונכפלה אזהרה זו בהמשך הפרשה בקשר להמתת עד שקר בבית דין: "ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין..." (יט:כא).

לאור כל הכתובים דלעיל, המחייבים אותנו להמית רוצחים במזיד, מתבקשת התייחסות לגישה הרכה של חז"ל כלפי הנאשמים:

סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית, רבי אלעזר בן עזריה אומר: אחד לשבעים שנה. רבי טרפון ורבי עקיבא אומרים אילו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף הן מרבין שופכי דמים בישראל (מכות פרק א משנה י).

כלומר, רבן שמעון בן גמליאל סבור שעונש מוות אכן מרתיע.

התורה שבכתב מתייחסת רק למקרים שבהם יש ראיות מוצקות לאשמת הרוצח ולכן שהרוצח היה במזיד. גם במקרים כאלה יש חשש שהדיינים יירתעו מהוצאה להורג, ולכן התורה מזהירה מהתחשבות-יתר ברוצח או מפחדנות בית-הדין. חז"ל, לעומת זאת, חוששים יותר "מיד קלה" של הדיינים או מכך